

MILLIY XALQ AMALIY SAN'ATIMIZNING YOSHLAR TARBIYASIDA TUTGAN O'RNI

Mamadjonova Shahlo To'ychiboy qizi

Namangan davlat universiteti, "Pedagogika" fakulteti Tasviriy va amaliy san'at va
rangtasvir yo'nalishi, III bosqich talabasi

shahlomamadjonova087@gmail.com Telefon raqam: (+998 93 4058873)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oliy o'quv yurtlarida tasviriy va amaliy san'at fanini o'qitishda hududiy milliy madaniy meros ob'ektlaridagi qadimiy naqshu nigorlar, me'morchilik inshootlaridagi mahobatli ananaviy rangtasvir asarlaridan talabalarni bilim va ko'nikmalarini oshirishdagi zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish jarayonida talabalarga bilim berish, ularning bilish qobiliyatini rivojlantirish, hamda milliy qadriyatlarimizni asrab avaylash to'g'risidagi ta'lim-tarbiya berish kabi muhim vazifalar hal qilinadi. Ushbu masalalarni hal qilishda olib borilgan tadqiqot va olingan tajribalar natijalariga binoan, ularni o'quv jarayoniga amaliyotlarni tadbiq etish tajribalari keltirilgan va uchraydigan muommolarni yechimi ifodalangan.

Kalit so'zlar: Qadriyat, naqsh, stilizatsiya, badiiyashtirish, ranglarning omuxtaligi, kolorit, pardozlash, handasa, islmiy, murakkab islmiy, geometrik, materialshunoslik, me'moriy yechim, milliylik, tarixiy-madaniy meros, handasa, muqarnas, guldasta, ark, gisht, qorishma, koshin, qadimiy texnologik qurilish ashyolarini anglash, milliy me'moriy tarixiy-madaniy yodgorliklarni ilmiy tarzda o'rganish.

Kirish: Bugungi milliy uyg'onish davrida ijtimoiy siyosiy va iqtisodiy masalalar qatorida inson ayniqsa yosh avlod ma'naviyati, erkin, ozod shaxs ma'rifatiga, madaniyat va san'atning rivojiga alohida e'tibor berildi. Zotan, yuksak ma'naviy-madaniyat va san'atsiz, milliy qadriyatlarni yanada yuqori bosqichga ko'tarmasdan turib, yangi jamiyatni, yangi ijtimoiy tarixiy munosabatlarni va yangi dunyoqarashni barpo etish mumkin emasligi ayon bo'ldi.

O'zbekiston milliy xalq amaliy san'ati namunalari orqali bizga ma'lumki, naqqoshlik soxasining o'rni beqiyosdir. Har bir xalqning o'ziga xos milliy bezak san'ati mavjud bo'lib, bu hunarlarning ichida aynan o'zbek milliy xalq amaliy san'ating mazmunan serqirraligi, rang barangligi, undagi bezaklarning kompozitsion topilishi, tabiatdan olingan turli daraxt, gullar, hayvonot dunyosini stilitsaziya qilish orqali naqsh elementlarini shaklini moxirona yarata olishgan.

Bu bilan hududidagi moddiy madaniy meros ob'ektlari bilan chambarchas bo'lgan milliy qadriyatlarimizga bo'lgan e'tiborni kuchaytirish, milliy naqqoshlik va boshqa xalq

hunarmandchiligi namunalari hamda ayrim an'anaviy xalq amaliy san'ati uslublarini saqlab kelayotgan xalq ustalari ijodlari bilan tanishtirish.

Milliy tasavvurini namoyon qilish, ifodalash, baholash, o'quv jarayonida ta'limning nazariy va amaliy mashg'ulotlarini uyg'unlashtirish orqali an'anaviy hamda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanishni talab etadi.

Ajdodlarimiz moddiy madaniy merosi, qadimiy an'analari, turli urfodatlarini biz uchun nafakat moziydan qolgan yodgorlik, balki jami ma'anaviy madaniy boyliklarning tarkibiy qismi, inson aql zakovati va tafakkurining bir buyuk maxsulidirki, har bir millat, elat ajdodlarining bilim maxsuli va ko'p yillik ilg'or tajriba, ta'lim-tarbiya, odo-ahloqning namunaviy hulqi va boshqa ma'naviy o'g'itlaridan foydalangan xolda rivojlanib barkamol bo'lib boradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

O'zbek xalq amaliy san'ati haqida fikr yuritilganda dastavval shuni ta'qidlash kerakki, bu san'at o'zining uzoq tarixiga, milliy an'alariga ega. O'zbek xalq amaliy san'ati asrlar davomida rivojlanib, sayqallanib bordi. Nafis va serjilo naqshlar bilan ziynatlangan, asrlar osha o'z ko'rku salobatini yo'qotmay kelayotgan mahobatli ma'moriy obidalar, latif o'yma bezakli yog'och ustunlar, eshik va dorbozalar, ko'zni qamashtiruvchi go'zal zargarlik buyumlari, zardo'zlik buyumlari bu fikrimizning isbotidir.

Milliy xalq amaliy sanatimizni o'zbek olimlaridan P.Zohidov, S.Abdullayev, I.Azimov, A.Amanullayev, K.Akilova, I.Ahmedov, B.Boymetov, S.Bositxonov, S.Bulatov, M.Bulatov, U.Nurtayev, A.Sulaymonov, K.Qosimov, R.Hasanovlar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Bular o'zbek xalqining ma'naviy boyligi, aqliy kamoli va ijodkorligidan dalolat beradi. Mashhur sarkarda Amir Temur: "Bizning qudratimizga ishonmaganlar kelib biz qurgan imoratlarni ko'rsinlar", degan edi. Darhaqiqat, necha asrlar yuzini ko'rgan bu inshootlar o'zbek xalqining qudratidan darak beradi. Bizning o'zbek xalq amaliy san'atimizning ildizlari ibtidoiy jamoa tuzimiga borib taqaladi. Arxeologik qazishmalar inson tomonidan jismga badiiy ishlov berish tosh asridayoq boshlanganini isbotlab berdi.

Eramizdan oldingi davrlardayoq hozirgi o'zbekiston hududida joylashgan Shosh, Parkana, Baktriya, So'g'd va Xorazm viloyatlarida monumental naqshlar ishlash rivojlangan edi. Arxeologik tadqiqotlar jarayonida Surxondaryo viloyatidagi Fayoztepa (I-II asrlar), Dalvarzintepa (I asr) bidda ibodatxonalari, Xorazmdagi Tuproqqa'la saroyi (III asr) va boshqa moddiy madaniy meros ob'ektlaridan topilgan devoriy rasmlar hamda buyumlarning har biri biz uchun bebaho xazinadir. Chunki ular o'tmish san'atimiz va tariximiz haqidagi fikrlarimizni isbotlovchi tirik, yorqin manbalardir.

Qadimgi devoriy suratlarda asosan tirik jonzoatlarning tasviri ishlangan. Ayniqsa, podsholar saroyidagi elchilarni qabul qilish marosimlari, ov va jang manzaralari tasvirini ko'plab uchratish mumkin.

VII asrga kelib O'rta Osiyoda qaror topib, huqmrone bo'lgan islom dini ta'sirida o'zidan oldingi davr madaniyatiga, jumladan tasviriy san'atiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Vaqtlar o'tishi bilan din ahllari bu aqidaga keskin tus berib, xudodan boshqa hech kim jonzoatlarni yarata olmaydi, hatto xudo yaratgan jonzoatlarning tasvirini chizish ham mumkin emas, aks xolda bu xudoga shak keltirish bo'ladi, narigi dunyoga borganda parvardigor bu suratlarga jon ato etishini musavvirdan talab qiladi, mazmunidagi da'volarni qila boshlashdi.

Shundan so'ng musavvirilar o'rtasida geometrik naqshlar, tabiat manzaralarini, gullarni stilizatsiya qilib, badiiy lashtirish orqali naqoshlik, miniatyura, kitobat san'ati, monumental naqshlar ishlash rivojlana bordi.

Muhokama va natijalar:

Tarixiy, madaniy va ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning keng qatlamlarini qayta idrok etish g'oyalari, yangilanish tamoyillari san'atimiz tizimlarida yaqqol namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning barcha sohalarida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar ma'naviy, ma'rifiy, mafkuraviy, kasbiy jihatdan mutlaqo yangi zamon kishisini takomillashtirishni talab etadi. Hozirgi zamon yoshlarini milliy, sharqona, tarixiy qadriyatlarni hisobga olgan holda zamonaviy ruhda tarbiyalash ham ijobiy insoniy fazilatlariga ega bo'lgan kasb sohiblarini tayyorlash muammosi davlat miqyosidagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shuningdek, yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda ma'daniyat, qadriyat, milliy san'at namunalaridan, ota-bobolar tomonidan yaratilgan va butun jahonga mashhur bo'lgan ajoyib san'at namunalaridan keng foydalanishga katta ahamiyat berilmoqda.

O'zbek xalq amaliy san'atining boshqa turlari ham inson aqli rivojlanishi jarayonida asta-sekin rivojlana bordi. Bu narsa avvalo ibtidoiy jamoa tuzimida mehnat qurollarini yasash bilan bog'liq ekanligi tabiiy xol. Davrlar o'tishi bilan mehnat qurollari ham takomillashib bordi. Asta-sekin ishlab chiqarish rivojlana boshladi. Turli mehnat qurollari va boshqa buyumlarni yasash, hunarmandchilikni rivojlanishi asta sekinlik bilan san'at darajasiga ko'tarila bordi.

O'zbekistonda yangi ma'naviy-g'oyaviy yo'nalishlarning shakllanishi o'z navbatida, zamonaviy san'atning barcha sohalariga ta'sir etib, ijobiy izlanishlar doirasini kengaytirib, badiiy tafakkur rivojini yanada jadallashtirmoqda. Bugungi kunda o'zbek xalq amaliy san'atining dovrug'i dunyoga yoyildi. O'zbek xalq amaliy san'atining qaysi turi haqida so'z bormasin, bizning faxrlanishga arzirli yutuqlarimiz bor. Yog'och o'ymakorligi san'atining piri komillaridan bo'lgan marhum usta Qodirjon Haydarov,

marhum ganchkor ustalar Abdulla Boltayev, Usta Shirin Murodov, Toshpo'lat Arslonqulov, marhum naqqosh ustalar Tohir To'xtaxo'jayev, Jalil Hakimov va boshqa yetuk san'atkorlar o'zbek xalq amaliy san'atida o'zlarining maktablarini yaratib, bu sohani rivojlantirishga, o'zbek milliy xalq amaliy san'ati shuhratini butun olamga tarkatishga salmoqli hissa qo'shdilar va kishilar qalbida o'chmas iz qoldirdilar.

Bugungi kunda uztos usta Mahmud Usmonov, Ortiq Fayzullayev, Anvar Ilhomov, Asqarali Akparov, Mahmud To'rayev, G'ulom Yo'ldoshev kabi san'atkorlar tabarruk uztoslar izidan borib, ularning ishlarini davom ettirmoqdalar. Ular amaliy san'atning turli sohalarida o'z uslublarini yaratib, bu sohalarning yanada taraqqiy etishi uchun hormaytolmay mehnat qilmoqdalar, ko'plab shogirdlar yetishtirib, xalq amaliy san'atining umrboqiyiligini ta'minlash uchun harakt qilmoqdalar.

Xalq amaliy san'ati O'zbekiston hududidagi barcha viloyat va tumanlarida, azim shaharlar va chekka qishloqlarida rivojlangan. O'zbek xalq amaliy san'atining turlari kirib bormagan biror xonadon yoki inshoot yo'q. Chunki bizning xalqimiz san'atni jon-dilidan sevadi, uni ardoqlaydi. Bu borada naqqoshlik san'atini alohida ta'qidlamay ilojimiz yo'q. Chunki serquyosh o'lkamizning qaysi burchagiga bormang bir-biridan jozibador naqsh namunalarini uchratasiz. Katta-katta me'moriy obidalardan tortib, kichik-kichik masjidlarning shift va devorlarigacha ajoyib san'at asarlari bilan ziynatlanganligini ko'rasiz. Ayniqsa, Toshkent, Samarqand, Buxoro, Shaxrisabz, Xiva, Qo'qon, Andijon, Namangan va boshqa hududlardagi naqshinkor imoratlar dunyo ahlini lol qoldirib kelmoqda. O'zbekiston xalq amaliy san'atida Farg'ona vodiysi o'ziga xos o'rin egallaydi. Amaliy san'atning qaysi turi haqida yuritilmasin, vodiya uning yuksak darajada rivojlanganini ko'rish mumkin.

Masalan, naqqoshlik san'atini tahlil qilib ko'raylik Farg'ona naqshi Marg'ilon, Qo'qon, Farg'ona, Namangan, Chust, Kuva, Rishton va Oltiariqda vujudga kelgan uslublardan iborat. XIX asr va XX asr boshlariga mansub bo'lgan naqshlar ko'plab osori atiqalarda saqlanib qolgan. Qo'qondagi Madalixon dahmasi, Dahmai Shohon, Xudoyorxon o'rdasi va boshqa ob'ektlardagi naqshlar o'ziga xos ko'rinishga ega bo'lsa-da, Farg'ona naqshlarida ko'proq Buxoro, Xiva naqshlarining ta'siri bor. Hattoqi, rus naqqoshlarining uslublari ham unda-munda uchrab turadi. Chunki o'sha davrlarda usta naqqoshlar ish ahtarib boshqa shaharlarga borar edilar yoki buyurtma bo'yicha boshqa shaharlarga borib, naqsh bilan binolarni bezatar edilar. Lekin Farg'ona vodiysida o'ziga xos naqqoshlik maktabi rivoj topgan edi. Farg'ona naqqoshlari girix, o'simliksimon (islmiy) va gulli girix naqshlarini o'z asarlarida keng qo'llaganlar. Kompozitsiyalarning simmetriyali bo'lishi prinsipiga amal qilganlar.

Vodiy naqqoshlarining ishlari boshqa naqqoshlik maktablariga doir asarlardan yana shunisi bilan farqlanadiki, bu naqshlar tabiatga yaqin, erkin ishlangan. Shu bilan

birga, vodiylar naqshlari boshqa naqshlardan ranglarining kontrastligi bilan ham farqlanadi. Shuningdek, Fargʻona naqshlarida tabiatdagi gul, barg, gʻuncha va boshqa unsurlardan toʻgʻridan-toʻgʻri foydalanilgan. Chunonchi, Fargʻona naqshlariga qarasa, pista gul, anor, atirgul, majnuntol, bodomgul va boshqalarni koʻrishimiz mumkin. Xullas Fargʻona vodiysidagi naqsh kompozitsiyalari tabiatga juda yaqinligi bilan Xiva, Toshkent, Samarqand naqshlaridan ajralib turadi. Fargʻona naqshlari chetlari chiroyli qilib, ichiga islmiy naqshlar tushirilgan qizil, yashil boʻyoqlar bilan ishlangan turunjni afzal koʻradilar. Hozirda esa Oʻzbekiston poytaxti Toshkent boʻlib, butun sanʼat axlining markazga birlashuvi sabab naqsh maktablari omuxtalashib bormoqda. Chunki qadimda usta shogirdlariga oʻrgatib oʻz maktabini saqlagan boʻlsa hozirda esa markazdagi oʻquv yurtlariyu va viloyatlardagi oʻqish dasturlari bir xilda tuzilganligi sabab ustalar maktabi omuxtalashib boyib, rivoj topmoqda.

Fargʻona vodiysi xalq amaliy sanʼatida yogʻoch oʻymakorligi sanʼati ham oʻziga xos uslublarda rivojlangan. Qoʻqon, Margʻilon, Andijon, Namangan shaharlarida ham, vodiyning chekka qishloqlarida ham mashhur yogʻoch oʻymakor ustalari bilan bir qatorda hali el orasida shuhrat qozonib ulgurmagan, ammo bu sohada allaqachon oʻz uslubi va yoʻlini topib olgan usta hamda ustazodalar juda koʻp. Hali vaqtlar kelib Fargʻona vodiysi oʻzining milliy hunarmand ustalari bilan dunyoga dong taratsa, ajab emas.

Fargʻona vodiysi xalq amaliy sanʼati deganda, avvalo, qadimiy shaharlari xalq amaliy sanʼati koʻz oldimizga keladi. Bu viloyat qadim-qadimdan oʻzining mashhur sanʼatkorlari, qoʻli gul hunarmand ustalari bilan nom qozongan. Qoʻqon, Margʻilon, Quva, Rishton, Oltiariq va boshqa joylardagi turli tarixiy obidalar, zamonaviy inshootlar, xonadonlarda uchraydigan naqsh, ganch, yogʻoch oʻymakorligi namunalari, pichoqlar, zargarlik, zardoʻzlik, kashtachilik buyumlari bu viloyatda xalq amaliy sanʼatining qadimdan mavjudligi, davrlar oʻtishi bilan rivojlanib borgani, bugungi kunda yanada takomillashib, chuqur ildiz otib borayotganidan darak beradi.

Ayniqsa, Qoʻqondagi Xudoyorxon saroyi, Gʻishtli masjid, Jomʼe masjidi, Quvadagi Zayniddinboy uyi, Bogʻdoddagi Oqil mingboshi masjidi, Saidahmadxoji madrasasi, Oltiariqdagi Qalʼa, Doʻsti Xudo masjidlari oʻzbek milliy meʼmorchiligimizning ajoyib namunalaridir. Ulardagi naqshlar oʻzining benihoya goʻzalligi bilan kishini oʻziga rom etadi. Ulardagi milliy kolorit, oʻynoqi va jozibador naqshu-nigorlar, serjilo ranglarni, handasiy uslubda terilgan koshinlar oʻz davri ruxiga mosdek kurilgandek boʻlib koʻrinadi. Tarixan rivojlanib kelayotgan avlodlar xotirasini saqlash va asrab-avaylash kerak boʻlsa shu oʻtmishga nazar tashlab asori atiqalarga hurmatda boʻlish va rivoji uchun kurashish har bir inson uchun burch ekanligini doimo dilda saqlash lozim va kerakdir.

Xulosa: Demak, qo'yilgan muammolarning yechimini topishda tuzilgan dasturlar asosida talabalarga qulaylik tomoni shundaki, ular bevosita ob'ektdagi olib borilgan amaliy ishlarni o'z ko'zlari bilan ko'rib, milliy qadriyatlarimizni qadriga yetadigan hamda ushbu jarayon orqali talabalarning xalq amaliy san'atiga qiziqishlarini e'tiborga olish muhim shartlaridan biridir. Bunday noan'anaviy auditoriyadan tashqari amaliy mashg'ulotlarni ob'ektning o'zida o'quv jarayoniga qo'llaganimizda talabalarni fanga bo'lgan qiziqishlari ortadi. O'qituvchilar va talabalarning ilmiy-amaliy konferensiyalarga ma'ruzalar tayyorlashlari hamda fanga qiziqishni orttirish bilan birga ularda ma'suliyat hissini, milliy g'urur va qadriyatlarimizni e'zozlashga qaratilgan tarbiyalash vositasi sifatida qo'llash imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasining istiqloqlga erishishi ma'naviy, tarixiy qadriyatlarimiz hamda xalq pedagogikasi an'alarini qayta tiklash va ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida rivojlantirishga yo'l ochib beradi. Ayniqsa, asriy an'analarga ega bo'lgan xalq naqqoshlikiga o'quvchilarni jalb etish – katta tarviyaviy ahamiyatga ega ekanligi bilan diqqatga sazovordir. Shu jihatdan, ham yosh avlodni har tomonlama komil toptirishda pedagogika fani o'z oldiga yangi vazifalar yukladi. Zero, boshqa sohalar bilan hamohang tarzda ilm va san'at sohalarida ham tub o'zgarishlar davri kechmoqda. Bu o'zgarishlar yosh avlodda nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki ularni amaliyotda qo'llay olish ko'nikmalarini shakillantirish va takomillashtirishni ham taqazo etadi. Ijtimoiy-madaniy, ma'naviy-ma'rifiy ahamiyatga molik bo'lgan bu tadbirlarni amalga oshirishda ko'p yillar davomida milliy boylik bo'lib kelgan xalqlarimizning madaniy va maishiy hayotga keng tadbiriq etilgan go'zal an'anaviy milliy xalq amaliy san'atini yanada chuqurroq o'rgatish muammosi ham hozirgi kunda juda katta pedagogik ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 22 dekabr 2017yil.–Toshkent. “O'zbekiston”, 2018.-14-bet.).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 fevraldagi “Fanlar akademiyasi faoliyati, ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish, boshqarish va moliyalashtirishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi, Qarori
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -Toshkent:O'zbekiston, 2017.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yilning 16 oktyabrida “Namangan viloyatining To'raqo'rg'on tumanida «Axsikent» TADQIQOTLAR jahon ilmiy – metodik jurnali <http://tadqiqotlar.uz/> 73 13-son_3-to'plam_May-2023 arxeologiya merosi ob'ektini muhofaza qilish va tadqiq etish yodgorlik majmuasini tashkil etish to'g'risida” 831-sonli qarori.

5. Asqarov A. O'zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi.-Toshkent: Universitet, 2007.
6. Zohidov P.Sh. "Me'mor olami" Toshkent-1996 yil "Komuslar bosh tahririyati" nashriyoti
7. T.Qozoqov, B.Ruzinov, A.Vohidov. "Buyuklarga beshik bo'lgan Axsikent yohud Farg'ona allomalari", T. "Navro'z" nashriyoti, 2020.
8. B.Ruzinov "Namangan viloyati durdonalari" T. "Navro'z" nashriyoti 2021yil.
9. "O'zbekiston obidalaridagi bitiklar "NAMANGAN". Toshkent. "UZBEKISTAN TODAY".2015.
10. Ro'zinov, B., Rejabova, S., & Ismoilov, Yu. (2013). Qosimov A. Namangan viloyati madaniy merosi. Namangan: Namangan.
11. Qozoqov T, R. B., & Vohidov, A. (2020). Buyuklarga beshik bo'lgan Axsikent yohud Farg'ona allomalari. Toshkent: Navro'z.
12. Ro'zinov, B., & Rajabova, S. (2006). Namangan viloyati madaniy merosidan lavhalar. Namangan nashriyoti.
13. Qozoqov, T., Ruzinov, B., & Vohidov, A. (2018). Ibrat nigohidagi Axsikent. Toshkent: Navroz.
14. Ruzinov, B. A. (2022). Akhsikent Earthquake. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 9, 209-212.
15. Ro'zinov, B. A., Nuriddinov, B. X., & Umarov, X. (2021). FARG'ONA VODIYSI AMALIY SAN'ATINING TA'LIM TARBIYADAGI O'RNI. Academic research in educational sciences, 2(3), 117-123.
12. Qozoqov T, R. B., & Vohidov, A. (2018). Ibrat nigohidagi Axsikent. Toshkent: Navro'z.
16. Ismoilov, Yu., & Ro'zinov, B. (2013). Axsikent-qadimgi farg'ona poytaxti. Namangan: Namangan nashriyoti.
17. Ro'zinov, B., & Rajabova, S. (2006). Namangan viloyati madaniy merosidan lavhalar. Namangan nashriyoti.
18. Ruzinov, B. A. (2022). FARGONA VODIYSI AMALIY SANATI. Journal of new century innovations, 10(3), 70-74.